

Het 'zwijgende kasteel' van Woerden tot nieuw leven gewekt

Een robuuste bijdrage tot het stadsbeeld aan de waterkant

Er zijn genoeg toevallige bezoekers van Woerden geweest, die wanneer ze over 'het kasteel' hoorden praten zich afvroegen: hebben jullie dan een kasteel? Maar waar? Het grote nogal chaotische bouwwerk zichtbaar daar aan de Oostdam naast de hoge, neogotische toren van de St. Bonaventura viel dan ook niet zo op het oog te onderscheiden als een middeleeuws kasteel. Niemand zette er ooit een voet, het kasteel was militair terrein, behoorde bij het lange uitgestrekte complex langs het water van wat heden ten dage bekend is als de Centrale Werkplaats van de Inten dance. Eén keer per jaar zette men het gebouw echter in het zonnetje: dan werd ter ere van de taptoe van het kasteel de hoge voormuur, sedert de jaren dertig ontdaan van grijs pleisterwerk, in het strijklucht gezet.

Maar dat het een echt kasteel is – daarover bestaat geen enkele twijfel en na de restauratie, die van 1986 tot 1989 duurde, draagt het complex toch wel duidelijk het karakter van een robuust middeleeuws vechtkasteel. En, onzichtbaar van buiten, bezit het een bijzonderheid waarop geen enkel kasteel in het land zich kan beroepen. De vier hoektorens zijn onderaards verbonden door overwelfde gangen. Op een klein gedeelte na, waar men de situatie later had hersteld waren de kappen verwijderd en waren de gangen vol aarde gestort. Het eerste werk van de restauratie was dan ook deze gangen te herstellen. Compleet met de oude kaarsnissen en inhammetjes van de latrines.

Hertog Jan van Beieren liet het kasteel 'de sleutel van Holland', aan de zuidoostelijke hoek van de stad bouwen, aan stadsgracht en Oude Rijn. Het beslaat een oppervlakte van vijftig bij vijftig meter. De zware hoektorens waren niet alle even groot. Bijzonder zwaar was de toren aan de zuidoostelijke hoek. Vele jaren lang droeg deze grote toren de naam van 'Zwysh Utrecht' getuigend van een overwinning van de Kabeljauwen op de Hoeksen. Ook in Amsterdam kende men een toren met die naam. M.S. Verweij, die samen met M.J. Dolfin en N. Vroman in de Stichts-Hollandse Bijdragen (nr. 20) over Het Kasteel Woerden schreef weet dat de naam tot 1610 gangbaar bleef. In 1844 werd de ronde vorm van de toren veranderd: men kapte er zoveel steen van af dat een rechthoekige 'uitwas' over bleef, die tot cellenblok werd ingericht. Want in 1821 was het

Het kasteel, oprijzend uit het water. Rechts de in de jaren 1890-1892 gebouwde Bonaventurakerk, waarvoor architect N. Vroman een restauratieplan heeft opgesteld.

kasteel tot gevangenis ingericht, een van de grootste in de toenmalige Nederlanden. Dat hadden de Fransen in 1795 eveneens gedaan. Toen ze er in 1672 ook waren hadden ze bij hun aftocht kruittladingen in de ondermijnde muren aangebracht maar de Woerdenaren hadden op tijd de brandende lont ontdekt. In 1676 was het kasteel ingericht als Gemeenlandshuis van het Grootwaterschap Woerden.

Na vele jaren als gevangenis te hebben gefungeerd kwam het in 1872 in handen van het Departement van Oorlog en werd ingericht tot magazijn van militaire kleding en uitrusting.

De noordwestelijke toren was een z.g. *oubliette*. De ronde kerkervormige ruimte had alleen boven in het gewelf een opening. Daardoor konden de gevangenen worden neergelaten... Er zijn in het gebouw nog meer cellen, o.a. die waarin volgens de overlevering de martelaar Jan de Bakker is opgesloten. Hij werd als ketter in 1525 verbrand. Bij de restauratie is de deur van zijn cel, die in het Stadsmuseum te Woerden was bewaard weer op die plaats in de voorbouw aangebracht.

Deplorabele toestand

Aan de restauratie is, uiteraard, een kunst-historisch en bouwkundig onderzoek vooraf gegaan. Dat geschiedde in 1985 in opdracht van de stichting St. Franciscus. Na voltooiing van dit onderzoek werd een Stichting tot behoud van het Kasteel van Woerden gevormd, die voor twee ton het gebouw in eigendom overnam van Domeinen. Het complex verkeerde in 'deplorabele toestand', aldus architect Vroman. Bestek en begroting werden bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ingediend, en na een onderhandse aanbesteding werd het werk op 6 juni 1986 gegund aan de laagste inschrijver, de Bouw- en aannemingsmaatschappij 'Woerden' b.v.

De klus van zes miljoen kon beginnen. Met veel sloopwerk, al was de sloop van de vrouwengevangenis, die aan de westkant (tegenover de Bonaventurakerk) tegen het kasteel was aangezet al wat eerder geklaard. Het eerste werk was het herstellen van de historisch zo belangrijke weergang, de oude muren werden uitgegraven maar het trof ongelukkig en zowel opzichter H. Dirkwager als S.J. van der Vlist van de directie van aannemingsmaatschappij v.d. Vlist schudden het hoofd over wat er volgde. Door de strenge invallende vorst werd er veel schade aangebracht aan het blootliggende oude metselwerk. Nieuwe Waalsteen in bijpassende kleur werd voor het herstel gebruikt. Toen dit werk gereed was konden de steigers worden geplaatst.

Het gebouwencomplex bestond uit de oude voorbouw met muren tot 2½ meter dikte en de, een langwerpige binnenplaats omsluitende, gebouwen van latere tijd, gebouwd op de oude grote binnenplaats. Die binnenplaats is nog onderzocht door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek – er werd niets gevonden. Geen sporen bijvoorbeeld van een eerdere versterking.

Kerkkapconstructie

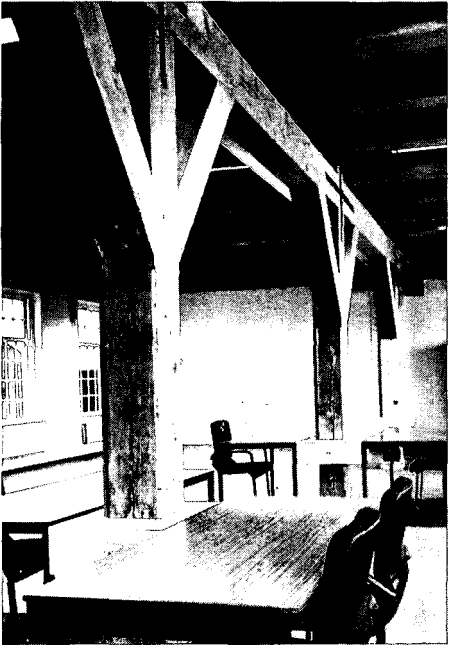
In de aan de noordkant gelegen voorbouw waren enige interessante ruimten. Evenals in de overige gebouwen moesten wel veel hokjes en scheidingsmuren worden gesloopt. Tijdens de restauratie werd besloten tot het volledige herstel van de opmerkelijke zaal in het Oostelijke vorgebouw, een zaal met een kerkkapconstructie. Deels zijn er nieuwe spanten aangebracht van Frans eikenhout. De oorspronkelijke vloer van plavuizen is hersteld. De ruimte leent zich uitstekend als conferentiezaal.

In de westelijke vleugel van de voorbouw trof men in de zware muur een vluchtgangetje aan met een gewelf. Aan

de voorzijde was in deze vleugel ruimte gewonnen door het gedeeltelijk wegkappen van de zware muur.

Majoorskamer

Een eigenaardig vertrek, dat onveranderd gehandhaafd is, vormt de majoorskamer in de voorbouw, een vertrek met een rijke betimmering, een cassetteplafond uit de jaren twintig van deze eeuw. Aansluitend was een serre – maar die is thans afgebroken. In de lambrizing van de kamer was een geheime deur, die de commandant van het complex in staat stelde om via een gangetje de andere vleugels rondom de binnenplaats te bereiken.

Standvinken in een van de zijvleugels
(foto Jaap v.d. Vooren).

In de loop van de omvangrijke restauratiewerken – drie jaar lang hebben er tien tot vijftien personen gewerkt – dreigden financiële problemen. De stichting Het Kasteel van Woerden was met gemeentelijke garantie een geldlening van 3,6 miljoen aangegaan. De rijksbijdrage in de subsidiale kosten kwam mondjesmaat maar beliep eind juni 1989 toch 3½ miljoen. De stichting leende nog eens 1½ miljoen onderhands met gemeentelijke garantie. Er resteerde tenslotte nog een financieringstekort van anderhalf miljoen. Met extra bijdragen van rijk, provincie en gemeente, en niet te vergeten een giftenactie resteerde tenslotte nog f 550.000. De provincie Utrecht heeft dit voorgefinancierd.

Nieuwe bestemming

Tenslotte, de grachten worden weer uitgegraven. Dat geeft, aldus architect Vroman, de gebouwen een rijziger voorkomen. Inmiddels echter heeft een computer-softwarebedrijf het hele kasteel gehuurd. Het bedrijf heeft parkeerruimte nodig. Oplossing – bij restaureren is het toch wel eens geven en nemen: de grachten niet geheel rondom het complex voltooien. Aan zuid- en oostzijde kan geparkeerd worden. Maar het kasteel is niet langer een dode, donkere gebouwenmassa: er straalt weer licht uit de vensters! Het kasteel zwijgt niet langer. ■